

Retsbetjente indtil 1919

Ulrich Alster Klug – www.dannebrog.biz – dannebrog@dk-yeoman.dk – 2012.

Hvad var retsbetjente?

Retsbetjentene kaldes de betjente (dvs. de servicerende ansatte), som var uddannet indenfor juraen eller som beskæftigede sig med juridiske emner qua deres embede, nemlig:

- Byfogeder (i købstæderne),
- herredsfogeder (i de af herrederne oprettede retskredse) og
- birkedommere (i de af godsernes områder oprettede retskredse)

udgjorde tilsammen retsbetjentene.

Retsbetjenten var både politimester og dommer i sit område. Hans opgaver var nogenlunde de samme, som nu henholdsvis politimesteren og den stedlige dommer har.

Retsbetjentarkivet indeholder som regel

Indtil ca. 1790: Tingbøger med alle data om alle sager ved embedet.

Derefter, enten fra omk. 1738 eller 1790 deles sagerne op i flere typer, hver med sin protokol:

Som politimester

(overgår 1919 til den stedlige politimesters embede):

- Fogedsager – indeholder evt. også politisager (dvs. politirapporter (f.eks. ved suspekte dødsfald) og mindre kendelser (domme), f.eks. faderskabssager efter ca. 1850),
- Politiprotokoller – med forhør i straffesager, kendelser i faderskabssager og andre politisager, f.eks. overtrædelse af politivedtægten, etc
 - NB: faderskabssager var private politisager, mens f.eks. overtrædelse af politivedtægten var offentlige politisager.
- navneforandring (fra 1904),
- Næringsvæsen, bl.a. næringsbrevs udstedelse og tilsyn med visse erhverv (f.eks. margarinesælgere),
- kontrol med indvandrere og løsagtige kvindfolk....
- Arresten – dvs. små afsoninger og varetægtsfængslede.
- strafferegistre.
- Politiprotokoller med politirapporter og politisager, bl.a. faderskabssager.
- Opsyn med fremmede.
- Tyendeprotokoller.
- Udstedelse af pas.

Som dommer

(overgår 1919 til det stedlige dommerembede):

- Justitsprotokoller (journal for embedet – henvisning til de andre sagsgrupper, evt. med dommene indskrevet),
- Tinglysning:
 - Tingbøger indtil ca. 1790, derefter indtil 1929 som Skøde- og pantebøger, fra 1929 som skuffesager,
 - realregistre fra 1845-1929, derefter som tingbog,
 - evt. navneregistre, enten for sig eller i hver skøde- og pantebog.
- Skiftevæsen:

- Dødsanmeldelser fra 1793, se evt. i selve skifteprotokollen (fra 1919 evt. kaldet skiftesagliste),
- Skifteprotokollen (fra 1919 kaldet skiftebog),
- I øvrigt:
 - Notarialprotokol (tinglysning af dokumenter, som ikke vedrører ejendomme),
 - Værgemålssager,
 - Auktionsvæsen,
- Retssager,
 - straffesager (anlagt af den offentlige anklager),
 - civile søgsmål (borgerlige sager, anlagte af private), (disse to typer evt. i separate protokolrækker),
 - retslistes – med oversigt over retsdage for en retssag,
 - domsprotokoller,

Antallet af rækker af protokoller og dokumenter samt deres indhold varierer fra embede til embede. Registraturen hedder 'Retsbetjente'.

Jo større embede, jo flere protokolrækker. København har masser af materiale og var det mest omfattende retsbetjentembede i landet.

Aflevering og bestilling

Retsbetjentembedets arkivalier er afleverede til landsarkiverne (på nær visse dele af Københavns politi, hvis materiale så findes på Stadsarkivet på Københavns Rådhus).

Tinglysningsarkivaler er skilt ud i særlig registratur (ved LAK i hvert fald), og realregistre ses på film på landsarkiverne.

Film af store dele af retsbetjentarkiverne indtil omk. år 1900 kan ses ved RA (alt skal bestilles hjem fra Glostrup, undtagen: Skifteprotokoller fra Fyn og Jylland (inkl. Sønderjylland) før ca. 1850), disse står nemlig fremme på læsesalen.

Arkivets indhold og indretning

Da der ikke var udstukket helt detaljerede retningslinier for, hvordan arkivdannelsen skulle finde sted, er protokolrækkernes antal og navne, samt hver rækkes indhold forskelligt fra embede til embede.

Indtil 1790 indeholder tingbogen stort set alt, hvad der foregik på tinge. Fra 1790 splittes op i stadig flere rækker af protokoller og dokumenter.

Gruppeinddelingen i de gamle registraturer

A - Overordnet vedrørende arkivets tilblivelse og embedets betjente.

B I - Justits- og politivæsen

- Tingbogen (indtil 1790)
- Justitsprotokol; dagbog for embedets retssager og tinglysning - domme i justitssager (private ikke politisager),
- politiprotokoller, offentlige sager: straffesager
- politiprotokoller, private sager: bl.a. faderskabssager.
- kommissionsretssager,
- ekstraretssager (bl.a. over brande),
- Hjælp: saglister.

B II - Skøde- og pantevæsen / tinglysning

- Skøde- og panteprotokoller, alle tinglyste dokumenter, indgang: tinglysningsdato.
- Realregistre 1845-1927, indgang: folio eller matrikelnummer.
- Hjælp: Evt. findes navneregistre til skøde- og pantebøger og realregistre.

C - Fogedvæsen

- Fogedprotokoller; udpantning, ligsyn,
- Hjælp: saglister.

D - Notarialvæsen

- Notarialprotokoller; bekræftelse af testamenter og andre dokumenter, f.eks. ægtepagter; og borgerlige vielser (indtil 1923). En del dokumenter er også tinglyst.
- Indgang: Dato - så viden fra andre arkivalier er oftest nødvendigt.

E - Skifte- og overformynderivæsen

- Dødsanmeldelsesprotokoller,
- Registreringsprotokoller,
- Skifteprotokoller,
- Dokumenter, bl.a. til skifteprotokollen.
- Hjælp: navneregistre i især skifteprotokollen, og måske i dødsanmeldelsesprotokollen.
- Overformynderiprotokol - med dokumenter.

F - Auktionsvæsen

- Auktionsprotokoller (evt. fast ejendom og løsøre i hver sin række),
- kataloger.

G - Politiforvaltning

- Pasprotokoller,
- Forhørsprotokoller,
- Hjælp til afd. B I: kriminalfortegnelser og strafferegistre,
- Tyendesager; bl.a. tyendeprotokoller over tyendets flytninger 1875-1919, købstæderne dog 1857-1919.

H - Næringsvæsen

- Borgerskabsprotokoller (er evt. henlagt i magistratsarkiverne)
- Næringsbreve
- Kontrol med div. erhverv.

J - Borgerligt ægteskab og navneforandring

- Navneforandringsjournal evt. med navneregister
- Borgerlige vielsesprotokoller

K - Tiendevæsen

- Oversigter over de private tiender

L - Regnskaber vedr. retsbetjentens embede

- Retsafgifter.

M - Udskrivningsvæsen (indtil 1868)

- De af sognefogederne førte kladder til lægdsrullerne 1789-1868 (hvis bevaret).

N - Retsbetjentens korrespondance

- Journal med journalsager og kopibøger.

O eller Q - diverse.

- Løstagne kvinder
- Løn til jordemødre.

Bestilling i DAISY

Mange synes, det er svært at søge i DAISY, og derfor vil jeg i denne note give nogle eksempler på, hvordan søgning kan gennemføres. Hvis man ved, hvad man leder efter, er det ikke svært at lokalisere kilder i DAISY. Problemet er imidlertid, at slægtsforskeren kender navnet på en given sagstype, som han ønsker at arbejde med, men at han ikke kender navnet på den kilde, han skal benytte. Et andet problem er, at man skal kende embedets navn, dvs. hvilket

retsbetjentembede, der er relevant i hvert enkelt tilfælde.

Mht. de to sidste spørgsmål, så må man enten søge hjælp enten hos sin underviser i slægtsforskning eller i litteraturen om slægtsforskning og arkivbenyttelse. F.eks. oplyser følgende bøger konsekvent arkivskaber og arkivseriens navn:

- Slægtsforskning fra A til Z af Ulrich Alster Klug,
- Håndbog i Slægtsforskning af Fabritius og Hatt,

- Håndbog i Slægtshistorie af Hans H. Worsøe,
- Find din slægt og gør den levende af Jytte Skaaning og Bente Klerke Rasmussen.

Et eksempel: Find et skifte før 1919

Først et eksempel på lokalisering af et skifte før 1919 og udenfor København og Københavns Amt, det var den gang, da retsbetjentene endnu fandtes.

Arkivskaberne

Retsbetjente er:

- Byfogeder i købstæderne
- Herredsfogeder på landet og
- Birkedommere på landet.

For **byfogeder** gælder, at embedet altid havde navn efter den by, som embedet omfattede, f.eks. Roskilde Byfoged, Slagelse Byfoged etc.

For **herredsfogeder** gælder tilsvarende, at embedet havde navn efter det eller de herreder, som embedet omfattede, f.eks. Ramsø-Tune Herreder, Vends Herred etc.

For **birkedommere**s embeder gjaldt det, at de havde navn efter det erigerede gods, hvoraf det var oprettet, f.eks. Wedellsborg Birk, Frijsenborg Birk, Bregentved-Gisselfeldt Birk etc.

Nu kan vi faktisk nemt søge efter arkivskaberne, for vi vil bare skrive navnet på købstaden, herredet eller birket i feltet for arkivskaber. – Se nedenfor for at finde frem til det relevante birk.

Arkivserierne

Grundstammen i retsbetjentenes skifterettens materiale var:

1. **Dødsanmeldelsesprotokoller** (fra 1793)
2. **Skifteprotokoller**,
3. **Registre til skifteprotokoller** og
4. **Dokumenter til skifteprotokollerne**.

Der findes ofte bevaret meget mere spændende materiale, men disse fire rækker af pakker (enheder, arkivserier) udgør grundstammen, så lad os prøve at finde dem i DAISY.

Jeg vil finde et skifte fra Odense købstad 1781, da døde min tip-3-oldefaders broder

I praksis vil man nærlæse afsnittene om det emne, man vil finde arkivalier om, og så søge i DAISY.

nemlig, og eftersom denne broder var barnløs, må der have fundet et offentligt skifte sted.

Odense købstad må være under **Odense byfogeds** ressort. Det var **arkivskaberne**.

Hvis registeret til skifteprotokollerne fra Odense byfoged er registreret i DAISY, kan jeg lokalisere det der. Desværre er disse registre, som står fremme på læsesalene på arkiverne ikke altid registreret i DAISY, men så kan jeg jo gå direkte til at finde skifteprotokollen.

Her er forsiden for DAISY på www.sa.dk/daisy:

Således udfylder jeg nu for at finde skiftearkivalier for Odense købstad indtil 1919:

I feltet Arkivskaber: **Odense byfoged**,
i feltet Arkivserie: **skifte**,

klik derefter på **Søg**, så fås følgende liste:

Fra	Til	Arkivskaber	Arkivserie
1877	1878	Odense byfoged	Brevkopibog for skifteretten.
1802	1835	Odense byfoged	Designationer over de kongens kasse af tilfældige afgifter
1808	1837	Odense byfoged	Dokumenter skiftevesenet vedkommen
1556	1919	Odense byfoged	Dokumenter til skifteprotokol
1872	1919	Odense byfoged	Dokumenter til skifteprotokollen fremtidig behandling
1851	1852	Odense byfoged	Ekstrakt af skifteprotokol.
1868	1877	Odense byfoged	Indkomne breve vedr. skiftevesenet.
1836	1878	Odense byfoged	Journal over samlede forordninger i de ur skiftebehandling værende boet
1788	1835	Odense byfoged	Koncepter til skiftedesignationer.

Nu får jeg en liste over Odense Byfogeds arkivserier, som hedder noget med skifte. Nu kommer det vanskelige, idet en forklaring om, hvilken arkivserie, der er indgangen til resten af materialet, eller om hvad hver arkivserie indeholder, hører til sjældenhederne.

Men jeg har heldigvis afsløret, at det er arkivserien **Skifteprotokol**, som jeg kan bruge her.

Klik på arkivseriens navn for at gå videre og reservere den relevante årgang. NB: For LAO gælder dog, at disse skifteprotokoller fra retsbetjentarkiverne står fremme til selvekspedition.

Find et skifte efter 1919

Som følge af retsplejereformen af 1919 ændres retsbetjentenes embeder til *det stedlige dommerembede*.

Det er som regel navnet på herredet eller på områdets købstad, som indgår i rettens navn, f.eks. **Roskilde Ret** og **Odense Byret** og **Odense Herredsret**. Det med herreds-retter er særligt for fyn, det findes i hvert fald ikke på Sjælland.

Også arkivaliemæssigt sker der noget. Fra 1919 skal der altid føres en *dødsanmeldelsesprotokol* som indgang til skifterettens arkivalier, og den kaldes udenfor Kbhn. altid for en **Skiftesagliste**. Heri noteres alle til skifteretten anmeldte dødsfald, og protokollen oplyser så, hvad der skete med boet.

Hvis der blev afholdt offentligt skifte, så findes oplysninger herom i **Skiftebogen**.

Til begge protokolrækker kan der være navneregistre, enten i selve protokollen, eller der er et samlet register i en særskilt protokol.

Så hvis jeg vil finde et skifte fra 1930 fra Odense købstad, så skal jeg søges således:

Brug **www.familysearch.org** til at finde frem til rette retsbetjentembede

For nemheds skyld tager vi hver relevant periode for sig.

Indtil 1683

Indtil 1683 var jurisdiktionen ofte ret uvis, men hvis du bruger vejledningen for perioden 1683-1919 vil du oftest få en god idé om, hvilken skifteret der må være den rette at søge under.

Perioden 1683-1919

Ved Danske Lov af 1683 blev skiftejurisdiktionerne fastlagt, så det var enhver persons husbond eller foresatte, som skulle forestå skiftet. Du har i notesættet en tabel over befolkningsgrupperne og de relevante skifteretter.

Langt de fleste tilfælde dækkes af følgende:

Fæstebønder, indtil 1817 havde de små godser (de ikke erigerede godser) skiftejurisdiktion for fæsterne under godset. Først i 1850 mistede de store godser (de erigerede godser, dvs. len, stamhuse og fideikommiss) deres skiftejurisdiktion. – Når godsets jurisdiktion ophørte, overgik den til birkedommeren eller herredsfoged.

Arkivskaber: **Odense byret**

Arkivserie: **skifte,**

og så klikker jeg **Søg** og får denne liste over arkivserier:

Fra	Til	Arkivskaber	Arkivserie
1965	1965	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Bilag til skiftejournalen
1950	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Bilag til skiftesaglisten
1950	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Dokumenter til skiftesagliste
1933	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Dokumenter til skiftesaglisten, executor
1929	1959	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Navneregister til hovedbog for skiftefor
1919	1950	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Navneregister til skiftebog
1939	1954	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Navneregister til skiftebog for begravet
1923	1954	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Navneregister til skiftebog for privat sk
1919	1943	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Navneregister til skiftesagliste
1943	1949	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Navneregister til skiftesagliste
1919	1958	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skifteberegninger & - decisioner
1919	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skiftebog
1965	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skiftebog 662b stk. 2-boer
1939	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skiftebog f. begravelsesudlæg
1923	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skiftebog f. privat skifte
1954	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skiftebog f. uskiftet bo
1959	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skiftedomme & -kendelser
1919	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skifteprotokol
1965	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skifteprotokol 6.62b stk. 2-boer
1939	1973	Odense Byret 1. Afdeling, Odense Byrets Skifteret	Skifteprotokol for begravelsesudlæg

Jeg skal begynde med

1. **skiftesaglisten**, og derfra der evt. være henvisning til
2. **dokumenter til skiftesaglisten** (hvis der ikke var offentligt skifte) eller til
3. **skiftebogen** (hvis der var offentligt skifte), hvortil passer
4. **dokumenter til skiftebogen**.

Selvejeres og indsidderes m.fl. fik indtil 1800 foretaget skifte af amtmanden, da disse befolkningsgrupper jo ingen anden husbond end kongen havde. Amtmandens skiftejurisdiktion overgik år 1800 til birkedommerne og herredsfogederne.

Købstædernes borgere hørte i hele perioden indtil 1919 under byfogedens jurisdiktion.

Find den rigtige skifteret

Før 1919

Benyt hjemmesiden **www.familysearch.org**:

Records Trees Catalog Books

Our records span billions of names across hundreds of collections—including birth, marriage, death, probate, land, military, IGI extracted, and more.

First Names Last Names

Search by Life Events: [Any](#) | [Birth](#) | [Marriage](#) | [Residence](#) | [Death](#)

Search by Relationships: [Spouse](#) | [Parents](#)

Vælg fanebladet **Catalog**, så fås denne side:

Discover Your Family History

Records Trees Catalog Books

FamilySearch Catalog is in **BETA**. You can still visit the previous version.

Search For

Du skal i rullepanelet til venstre vælge **Place-names** (*stednavne*) og så søge på enten København, navnet på købstaden eller på landsognet. Jeg bruger som eksempel **Denmark, Viborg, Skjern**. Klik **Search** (**Søg**):

Så får du en liste over kilder, der er umiddelbart relevante for det pågældende sogn:

Library Catalog

- ▶ Denmark, Viborg, Skjern – Church records (2)
- ▶ Denmark, Viborg, Skjern – Genealogy (2)
- ▶ Denmark, Viborg, Skjern – Land and property (1)
- ▶ Denmark, Viborg, Skjern – Probate records (6)

Vælg **Probate Records** (*skifte-arkivalier*), så får du en liste over de for sognet relevante skifteretter:

- Denmark, Viborg, Skjern – Land and property (1)
- Denmark, Viborg, Skjern – Probate records (6)

Skifteprotokoller, 1779–1815
author: Danmark. Karmark gods (Viborg)
availability: Family History Centers

Skifteprotokoller, 1715–1852
author: Danmark. Ulstrup gods (Middelsom herred)
availability: Family History Centers

Skifteprotokoller, 1793–1874
author: Danmark. Herredsret (Middelsom herred)
availability: Family History Centers

Skifteprotokoller, 1692–1817
author: Danmark. Middelsom herreds provsti (Viborg)
availability: Family History Centers

Skifteprotokoller, 1696–1801

Disse skifteretter må du gå igennem for at se, hvilke der er relevante for netop det sted, din familie boede i sognet. Hvis du ikke kan finde stednavnet nævnt under en af skifteretterne, må du gå ud fra, stedet er kaldt noget andet, når der blev afholdt skifte, og så kan det være, du simpelthen skal forsøge dig med alle de fundne skifteretter. Print evt. siden med listen over skifteretter ud, før du tager på arkiv (eller kigger på AO).

Her har jeg klikket på Ulstrup gods og får følgende liste over stednavne nævnt i skifteprotokollerne:

Også for Himmestrup, Viskum, og Skjern godser.

Godset omfatter disse steder: SOGN AMT STEDNAVNENE -- Sønder Vinge Viborg Sønder Vinge, Rønge, Rønge Mølle, Højland, Ulstrup, Teglhøuset -- Langå Viborg Langå, Langå Hospital, Hollerup -- Torup Viborg Torup -- Vester Velling Viborg Vester Velling, Terp, Lille Torup -- Skjern Viborg Løvskaal, Tindbæk, Stubberup, Karmark, Ilse -- Øster Velling Viborg Øster Velling -- Grensten Viborg Grensten -- Vorning Viborg Vorning, Hvidding -- Kvorning Viborg Kvorning -- Hammershøj Viborg Hammershøj -- Hjermand Viborg Hjermand Taul, Solgård, Skovhus -- Lee Viborg Lee, Lee Kro, Overskov, Nørre Tulstrup, Hedemølle, Koldbæk -- Hjørthede Viborg Hjørthede, Sønder Tulstrup, Sloukrog, Kjællingbøl -- Bjerring Viborg Bjerring, Seerup (Sjørup) -- Mammen Viborg Trængsel, Herreborg

Tånåm Viborg Tånåm -- Rødding Viborg Ingstrup, Ingstrup Mølle, Batum, Batumgård, Kokholm, Meilgård -- Ørum Viborg Møllerup, Velds, Hvolbæk -- Viskum Viborg Viskum, Over Viskum, Viskum Mølle, Øe, Nøråhus -- Vejrum Viborg Vejrum, Bromølle, Store Fuglsang, Lundorf -- Sønderbæk Viborg Sønderbæk -- Tapdrup Viborg Thisted -- Feldingbjerg Viborg Feldingbjerg

Læg for resten mærke til noterne for skifteprotokollen, for det første får du at vide, hvilket arkiv arkivserien fandtes på, da der blev filmet, for det andet får vi i dette tilfælde at vide, at disse protokoller (eller nogle af dem) også omfatter Himmestrup, Viskum og Skjern (som er Skjern) godser.

Stednavnene er opført alfabetisk, hvert med angivelse af amt og sogn, hvor dette vides.

Brug evt. **Ctrl + b** eller **Ctrl + f** for at få browserens søge funktion frem. Nu kan du søge på enten det ønskede stednavn eller endnu bedre på sognets navn.

Nederst på siden får du en liste over samtlige sogne, hvor godset har haft jord. Godt at vide, hvis du skal finde de mulige fødesogne for en fæstebonde under stavnsbåndet 1733-1788, idet han som regel ville tage et fæste under samme godskompleks, som han var født under.

Efter 1919

På arkivernes findes Post- og Adressebogen. Brug en fra f.eks. 1921. Dis-Danmark har også i sin tid udgivet netop den årgang på CDrom. I Post- og Adressebogen findes forrest oversigt over forskellige embeder, som de var i udgivelsesåret.

Ellers kan kortværket Danmarks Administrative Inddeling 1660-1979, som findes på arkiverne og de store biblioteker, benyttes. Det kan selvfølgelig også benyttes for perioden før 1919, når der er tale om birk eller herreder.

Efter 2008

Find jurisdiktionen på hjemmesiden **www.domstol.dk**, hvor du kan finde de nuværende byretter, eller ved hjælp af Kort- og Matrikelstyrelsens oversigt over ejerlav med tilhørende dommerembede (links til disse findes på **www.dannebrog.biz/links.html** => matrikelkort).